

Dr. SZÖRÉNYI JÓZSEF

főiskolai docens

Egy olvasmány feldolgozásának tanulságai

Gondosan megtervezett, a tantervi feladatok tudatos megvalósítására törekvő tanítási óra elemzése igényes feladat, de rendszerint megéri a fáradságot. Módszertani tanulságokkal szolgál a kutató, fürkésző pedagógus számára, és általános ismeretek szerzésére is lehetőséget teremt.

Fenti megállapításainkhoz a konkrét anyagot 2. osztályos olvasási óra elemzése szolgáltatta. A tanulságok ugyanannak a népmesének (*A róka és a gólya*) két osztályban történt feldolgozásához kapcsolódnak. A didaktikai és nevelési feladatok azonosak voltak:

- a) A gyermek *életismeretének* bővítése.
- b) Eközben az *értelmi erő*k fejlesztése (megfigyelő, emlékező, elképzelő képesség, logikus gondolkodás).
- c) A cselekedetek helyes értékelése nyomán *érzelmek keltése*. (L. Tanterv és Utasítás 3. old.!)

A bemutatás közös megfigyelési szempontja: Mondjátok majd el, mit éreztek a gólya iránt! A megnyilatkozások csaknem azonos állásfoglalást tükröztek: kezdetben *sajnálták* Gólyánét, később *vele örültek*.

Az 1. logikai egység tárgyalását a következő kérdés vezette be: Miért sajnáltátok Gólyánét? (Azért, mert becsapták.) A nevelő ezt a *célt* tűzte tanítványai elé: Megvizsgáljuk, Róka koma hogyan csapta be vendégét. A tények elemzésével megállapították, hogy

- a) látszólag (igazában nem) szívesen fogadta Gólyánét,
- b) ízletes ebédet ígért,
- c) lapos tálat tett a vendég elé.

Megtudtuk, hogy Gólyáné *jóhiszeműen* fogadta a meghívást. (Felvette a legszebb ruháját.) Nagy volt tehát a *megrökönyödése*, amikor az ételt felszolgálták. Egynéhány tanuló be is mutatta a megrökönyödés mozdulatait, arcjátékát. A mozdulatok, illetőleg arcjáték elemzése kapcsán feltárultak a fogalom általánosított tartalmi jegyei: a) *Meglepődünk, megijedünk*. (Miért?) b) *Nem várt kellemetlen helyzetbe kerülünk*. (Mi ennek az oka?) c) *Valakinek a nem várt viselkedése miatt döbbenünk meg*. Gólyáné tehát Róka koma nem várt viselkedése miatt hirtelen kellemetlen helyzetbe került, azaz nagy volt a *megrökönyödése*.

Az 1. egység tárgyalását a következő kérdések zárták le:

- a) Mit várt jóhiszeműen Gólyáné? (Ízletes ebédet.)
- b) Miért mondjuk, hogy Gólyáné jóhiszemű volt? (Csak jót tételezett fel vendéglátójáról.)

- c) Mit csinált vendégével Róka koma? (*Ravaszdi becsapta vendégét.*)
 d) Miféle magatartással sikerült becsapnia vendégét? (Alakoskodással, színleléssel.)

A tanulók céltudatos észlelést végeztek, azaz *megfigyelést*, amely — Rubinstein szavaival élve — magában foglalja az érzékelést és a gondolkodást. A *megfigyelőképesség* fejlesztéséhez nemcsak szempontokat kaptak. A nevelő állandóan *irányította* megfigyeléseiket. Nemcsak azt határozta meg, *mit* vegyenek észre, hanem azt is, *hogyan* figyeljenek. Éppen ezért nem izoláltan vizsgálták a szereplők magatartását, hanem megfigyelték a cselekedetekben rejlő összefüggéseket is. (Ahhoz pl., hogy az alakoskodó elérhesse célját, másnak a jóhiszeműsége is szükséges.) Megfigyelési képességet fejlesztő különféle gondolkodási műveletek végzésére a nevelő *irányító kérdései* készítettek a tanulókat. A szereplők magatartását állandóan *összehasonlították*, és cselekedeteiket azzal a céllal *analizálták* (pl. Róka koma *látszólag* szívesen fogadta vendégét, izletes ebédet ígért, lapos tálat tett eléje stb.), hogy a *lényeges tulajdonságokat* (alakoskodás — jóhiszeműség) megismerhessék. Így *alkottak tiszta fogalmakat* (megrökönyödés, jóhiszeműség). A kétféle magatartás közötti összefüggések alapján pedig *ítéleteket*. (Róka koma becsapta vendégét. — Gólyáné jóhiszeműen fogadta a meghívást.) Később, a 2. egység feldolgozása közben annak a megállapítása alapján, hogy Rókáké a) éhesen maradtak, b) „szíves” kínálgatásban pedig nekik is volt részük, arra *következtettek*, hogy Gólyáné pontosan visszaadta a kölcsönt. Fordított irányban is elvégezték ezt a következtetést, amikor megkeresték a premisszákat és *bebizonyították*, hogy Gólyánénak is éppen kétszeres és teljesen azonos megbántásban volt része. Miután a mesében az állatszereplők emberi tulajdonságok hordozói, az olvasmány-feldolgozás állandóan foglalkoztatta a tanulók *emlékező és elképzelő* képességét is.

A 2. egység feldolgozása világos gondolatok és őszinte érzelmek szövetségének jegyében indult:

- Amikor Gólyáné rájött, hogy becsapták, mérges lett.
- Már említették — emlékeztette tanítványait a nevelő —, mint éreztek ekkor Gólyáné iránt. (Sajnálták.)
- Gólyáné bosszankodott. Mit csinált eközben Róka koma? (Örült, mert sikerült becsapnia vendégét.)
- Mit éreztek ekkor Róka koma iránt? (Haragudtak rá, amint ez a gólya iránti együttérzésből természetesen következik is.)

Célul azt tűzték maguk elé, hogy megvizsgálják: sikerült-e Gólyánénak a kölcsönt pontosan visszafizetni. Szerkezeti szempontból a mese jól áttekinthető. Éppen ezért könnyen megállapították az összefüggéseket:

a) Aki mást becsap, rendszerint azt hiszi, alakoskodása, csínytevése feledésbe megy. Ravaszdi is így vélekedett. Miből következtethetünk erre? („Gólyáné mintha megfeledkezett volna . . .”) Azzal, hogy becsaptunk valakit, még nincs vége a dolognak. Ez rendszerint csak kezdet. A folytatás nagyon is kellemetlen szokott lenni. Rókáké már nem gondoltak arra, hogy ők is megjárhatják a vendégségben. Miért gondolhatunk erre? („Fenték a fogukat, fenték erősen . . .”)

b) Fenték a fogukat, de hiába. Pontosán visszakapták a kölcsönt, mert

1. ők sem tudtak enni,
2. „szíves” kínálgatásban nekik is bőven volt részük.

Rókáké ugyanúgy kellemetlen helyzetbe kerültek, mint korábban Gólyáné. A tanulók megvizsgálták az *okok* közötti különbséget, s megállapították, hogy Gólyáné megrökönyödését Ravaszdi alakoskodása okozta. A kudarcot viszont csíny-

tevéseivel saját maga készítette elő. Rókaék a saját csapdájukba estek bele. Ezért mondjuk, hogy *pórus járta*. Ilyen módon jöttek rá a tanulók arra, hogy a „*pórus járta*” szólásmód tömören fejezi ki megállapításukat: *valaki saját maga idézi elő kudarcát*. A szólásmód képszerűsége megfelel a gyermeki gondolkodásmódnak. Miután a szólásmódok a népi megfigyelő képesség művészi kifejezést, az olvasmány feldolgozása élesen rávilágított arra, hogy a *megfigyelési és kifejezési képesség fejlesztése szorosan összefügg*. A kettőt nem lehet elválasztani egymástól. A „*Fenték a fogukat*”, „*Azt sem tudta, hová ültesse*” szólásmódnak, illetőleg a *megrökönyödés* kifejezésnek megfelelő mozdulatokat bemutatták a tanulók. Tehát a valóságban is megfigyelhették ezeknek a fogalmaknak a tartalmi jegyeit. A jól megfigyelt mozdulatok közül kiemelték a lényegeseket. Eközben az a képességük is fejlődött, hogy hasonló vagy azonos jelenségek láttán találóan fel is használhassák a megfigyeléseiket tükröző kifejezéseket.

Az olvasmány feldolgozása közben a nevelő úgy irányította tanítványai figyelmét, hogy észrevegyék, melyek azok a *kifejezések*, amelyek pontosan *jellemzik* a róka, ill. a gólya magatartását. Úgyannyira, hogy a mozdulatok szinte élesen ember szemébe szaladnak. Rókaék látszólagos szíves vendéglátását pl. az „*Azt sem tudta, hová ültesse*”, nagy készülődésüket pedig a „*Fenték a fogukat*” szólásmód teszi szemléletessé. Mindebből annak a felismerése is következik, hogy pontos jellemzés (pl. nagy volt Gólyáné *megrökönyödése*) alapján könnyű *megérteni, elképzelni* valamit. Viszont a pontos jellemzés, az elképzelést megkönnyítő kifejezés alapos, *jó megfigyelést* tételez fel.

A 3. *egység*, a mesei igazságszolgáltatás tárgyalását annak a megállapítása vezette be, hogy a helyzet megfordult: Rókaék korgó gyomorral távoztak, Gólyáné pedig örült, mert visszaadta a kölcsönt. Azt vizsgálták: Mit jelent az, hogy megfordult a helyzet?

A nevelő előre lemérte, miféle *érzelmeket* kelthet a mese tanítványaiban. Számolt azzal, hogy az olvasmány mint művészi alkotás az általános érvényűt testesíti meg egyéni alakokkal és helyzetekkel. A gyermekek beleélik magukat ezekbe a helyzetekbe, és így megtalálják az összehasonlítási lehetőséget saját gondolataikkal, *saját érzéseikkel*, önmagukkal. A felkeltett érzés pedig erősen támogatja a gondolatot.

Az elhangzott kérdésekre (Mit éreztek a végén Gólyáné iránt? És mit Róka koma iránt?) kapott feleletek szinte egyöntetűen a *megelégedettség átérzéséről* tanúskodtak: „Úgy kellett neki... Megérdemelte, amit kapott. — Biztosan használt neki a lecke. — Nem fog többet effélét csinálni. — Örültem, mert Róka komának biztosan elment a kedve az ilyen rossz tréfáktól!” stb. Gólyáné sikerének természetesen mindenki örült. A mese mondanivalóját ezzel lényegileg meg is állapították. A feltett kérdésre is feleltek, hiszen aki az elején örült, az most megérdemelten szegyenkezik, és akit megbántottak, az most elégedett. A nevelő csak summázta a lényeget: Gólyáné joggal volt elégedett, mert okosabb, ravaszabb volt Róka komáéknál. Úgy mondtuk ezt, hogy „*túljárta a két ravaszdi eszén*”.

Ha az olvasmány-feldolgozás során az értelmi erőknél és az érzelmeknek ez a tudatos fejlesztése előzi meg a *gyakorlást*, akkor az *olvasási készség* fejlesztése terén is nagyot lépünk előre.

A didaktikai és nevelési feladatokat a népmese feldolgozása hiánytalanul megvalósította. Megítélésünk szerint ehhez döntő módon járult hozzá az alábbi két figyelemre méltó módszeres eljárás: a) A nevelő biztosította a gondolat és érzelem egységét, b) Következétesen összekapcsolta a megfigyelési és kifejezési képesség fejlesztését.